

ŽIVA ANTIKA
ЖИВА АНТИКА
ANTIQUITÉ VIVANTE

ANNÉE 57, 1-2 ГОД.

Bratislav Lučín

KODEKS PETRA CIPIKA IZ 1436.

SKOPJE – СКОПЈЕ
2007

BRATISLAV LUČIN
Književni krug Split - Marulianum
Split

KODEKS PETRA CIPIKA IZ 1436.

Apstrakt: Petar Cipiko (*Petrus Cepio*, Trogir, oko 1390-1440) bio je jedan od najranijih prepisivača antičkih tekstova i skupljača antičkih natpisa u europskom humanizmu. Od triju njegovih sačuvanih kodeksa u ovom se radu analizira onaj koji je nastao 1436. a danas se čuva u Zbirci sakralne umjetnosti u Trogiru (sign. M 181). Kodeks sadrži djela Lukijana, pseudo-Plutarha, Platona (u latinskim prijevodima), Cicerona i Leonarda Brunija, predgovore prevoditeljâ s grčkoga (Giovanni Aurispa, Rinuccio Aretino, Guarino iz Verone) te nekoliko kraćih tekstova na grčkom i latinskom. Taj iznimno vrijedan dokument ranoga hrvatskog humanizma, ukrašen s pet iluminiranih inicijala, ovdje se prvi put opisuje i analiza u cijelosti. Pokazuje se da je Petar Cipiko bio izrazito zainteresiran za političke, obrazovne i retoričke teme te da je vrlo pozorno pratio novosti na humanističkom "tržištu ideja".

1.

Govoreći o Petru Cipiku listamo prve stranice hrvatskoga humanizma, no nije pretjerano reći da otvaramo i jedno od početnih poglavlja renesansnoga humanizma uopće. Taj se začetnik ugledne humanističke obitelji (među njegovim potomcima ističu se sin Koriolan i unuk Ludovik) rodio u Trogiru oko 1390, a umro 1440. U kodeksima se potpisivao kao *Petrus Cepio*, u dokumentima se susreću i oblici *Cippicus*, *de Cipcis*. Kao trogirski plemić obavljao je razne komunalne dužnosti u rodnom gradu (egzaminator, sudac), a budući da je trogirskom komuna tada bila dio Mletačke Republike, postao je zapovjednikom trogirske galije u borbama Mlečana protiv Genovežana (1431).¹ No za nas je zanimljivija njegova djelatnost kao prepisivača antičkih tekstova i skupljača natpisa. Iskazujući takav, difuzni interes za antiku, on se pokazuje kao tipičan predstavnik ranoga humanizma, ujedno jedan od najranijih europskih humanista i epigrafičara. Petrovi su suvremenici bili upravo oni dobro znani "heroji utemeljitelji"

¹ Za podatke o Petrovu životu usp. Andreis 2002, 66, 69; Babić 2006, 31; o oblicima prezimena usp. Babić 2006, 31-32.

europskoga humanizma: Guarino Guarini (1374-1460), Giovanni Aurispa (1376-1459), Leonardo Bruni (oko 1377-1444), Poggio Bracciolini (1380-1459), Ciriaco iz Ancone (Ciriaco de' Pizzicolti, 1391-1452), Francesco Filelfo (1398-1481), Giulio Pomponio Leto (1428-1497). Pretpostaviti je da je Petar Cipiko za svojih boravaka u Italiji kontaktirao s raznim učenim ljudima sličnih interesa, no za nas je osobito zanimljivo da je prijateljevao sa Zadraninom Jurjom Benjom, koji mu je 1435. poklonio svoj prijepis djela pseudo-Seksta Aurelija Viktora *De viris illustribus*. Sam Benja († oko 1437) – kojeg je zbog njegova rada na prepisivanju antičkih pisaca i skupljanju natpisa Giuseppe Praga nazvao “gotovo dalmatinskim Poggiom” (“quasi il Poggio della Dalmazia”)² – boravio je 1425. u Firenci, gdje je završio svoj prijepis Cezarova *Gradanskog rata (De bello civico)*, a bio je u dodiru, osobno i putem pisama, s Ciriacom iz Ancone.³ Sam je Ciriaco neke antičke natpise preuzeo iz Benjinih i iz Petrovih prijepisa.⁴

Nakon nekih nedoumica, pa i zabluda, danas se može ustvrditi da od ruke Petra Cipika sigurno potječu tri kodeksa:

1. Već spomenuti Benjin rukopis, danas u Marciani u Veneciji, sign. Lat. cl. XI, n. 124, colloc. 4044. Primivši ga na dar, Petar je Cipiko u njega nastavio između 1435. i 1440. unositi razne tekstove: pisma Brutova, Ciceronova, Cezarova, pseudo-Plutarhova; izvratke iz Aula Gelija, Jeronima, Klaudija Ptolemeja i drugih; *differentias verborum*; antičke natpise iz Splita, Solina, Trogira, Zadra, Osora, Ancone, Fana, Riminija itd. O važnosti kodeksa dovoljno govori činjenica da ga je Theodor Mommsen nazvao *perquam memorabilem*.⁵

2. Kodeks kojim ćemo se ovdje pobliže baviti, danas u Zbirci sakralne umjetnosti u Župnom uredu u Trogiru, sign. M 181. Pisan je 1436, dijelom vjerojatno i 1437, a sadrži djela Lukijana, Plutarha i Platona u latinskom prijevodu te nekoliko tekstova Cicerona i humanističkih pisaca.

3. Kodeks s Ciceronovim djelima (*Philippicae, Topica*), danas u Bodleiani, sign. MS. Canon. Class. Lat. 224. U Petrovim kolofonima na kraju tih djela navedena je godina 1438; no *Philippicae* I-III prepisane su drugom, ranijom humanističkom rukom, za koju Albinia

² Praga 1932. 213.

³ Usp. De la Mare 1976. 245.

⁴ Usp. *CIL* III/1, 272.

⁵ *CIL* III/1. 271-272. Prvi je o kodeksu pisao Mittarelli 1729. 120-121. Osim još i danas relevantna Pragina rada (Praga 1932) usp. Kristeller 1967, 265; Gianetto 1985. 315-316; Kovačić 2001.

Catherine de la Mare pretpostavlja da bi mogla pripadati Jurju Benji. Ako je to točno, zaključuje ona, Petar je kodeks dobio i završio nakon Benjine smrti.⁶

Nema temelja za izneseno mišljenje da od Petrove ruke potječe i jedan trogirski kodeks Juvenalovih satira, kao ni za pretpostavku da bi Petar mogao biti prepisivač glasovitoga trogirskog kodeksa (Bibliothèque Nationale, Paris, sign. *Codex Parisiensis lat. 7989, olim Traguriensis*), koji među ostalim sadrži jedini na svijetu sačuvan tekst glasovite *Trimalhionove gozbe (Cena Trimalchionis)*.⁷

2.

Jedini Petrov rukopis koji se danas čuva u Hrvatskoj jest spomenuti kodeks pisan 1436. godine (Zbirka sakralne umjetnosti u Trogiru, sign. M 181).⁸ Pisan je humanistikom, na pergameni, opsega 67 listova (16 x 25 cm). Glavni tekst pisan je crnom tintom, naslovi i ekspliciti crvenom (na nekoliko mjesta ljubičastom), marginalije crnom i crvenom tintom. Od donje trećine f. 14 do početka f. 18v pisala ga je druga ruka (sitniji, ujednačeniji rukopis), a tinta je svjetlija, smeđe-crvenkasta. Kodeks sadrži pet iluminiranih, višebojnih inicijala koji se pretežito sastoje od florealnih motiva (vitice), no tri sadrže i prikaz ljudskog lika (slike 1, 2, 3, 4, 5). Glavni tekst prate brojne kratke marginalne bilješke pisane Petrovom rukom (marginalni naslovi, varijantne lekcije).

Kodeks je nepotpuno sačuvan: nema završetak i nedostaju tri lista između folija 21 i 22. Identifikaciju prepisivača i dataciju omogućuje bilješka (*subscriptio*) na foliju 21v (slika 6), nakon Lukijanova desetog *Razgovora mrtvaca*, naslovljenoga jednostavno *Dialogus Luciani Charon* (inače poznatoga kao *Haron, Hermo i različiti mrtvaci*). Supskripcija glasi:

Petrus Cepio absolui hu(n)c libellum Luciani oratoris tractatum e greco i(n) latinum p(er) Rainucium ex corrupto [sic] exemplari ideo lector si melius⁹ uidisti errata emendes. Vale qui legis. Pridie Kalendas Decembris. 1436.

⁶ De la Mare 1976. 246.

⁷ O Juvenalovu kodeksu usp. Lučin 2001a; o *Paris. lat. 7989* usp. Lučin 2005; 2006; 2007.

⁸ Dosadašnja literatura o kodeksu: Marković 1953; Lučin 2001b (ovdje uvelike nadopunjujem i donekle ispravljam podatke koje sam iznio u tom kratkom tekstu).

⁹ Ispravljeno iz *melioem*.

Kodeks sadrži sljedeće tekstove (navodim analitički, a ne po redoslijedu):¹⁰ prijevode dvaju Lukijanovih dijaloga (*Dialogi mortuorum* 12 i 10) s predgovorima prevoditelja Giovannija Aurispe i Rinuccia Aretina (oko 1395 – poslije 1450); pseudo-Plutarhov spis *De liberis educandis* s posvetom prevoditelja Guarina iz Verone Angelu Corbinelliju; ulomke Platonova *Fedra* u prijevodu Leonarda Brunija; Brunijevo djelo *De militia* posvećeno Rinaldu degli Albizzi; Ciceronovo pismo bratu Kvintu (*Q. Fr.* 1,1); Ciceronove *Partitiones oratoriae*.¹¹

Između nabrojanih djela umetnuto je nekoliko kraćih tekstova: latinski natpis *CIL XI 30** (2), tzv. *Decretum Rubiconis*, humanistička krivotvorina koja se nalazi u mnogim epigrafičkim silogama;¹² dva grčka teksta (s interlinearnim latinskim prijevodom), ispisana kapitalom, tako da izgledaju kao natpisi (slike 7 i 8), no zapravo su to ulomak epigrama i cjelovit epigram iz *Grčke antologije* (*Anth. Graec.* 16,120,3-4; 7,617); pismo konzulâ Gaja Fabricija i Kvinta Emilija kralju Piru (*Epistola ad Pirrum regem sedicionem medici patefaciens*), sačuvano u djelu Aula Gelija *Noctes Atticae*.¹³

3.

Za razliku od drugih Petrovih rukopisa, koji pretežito sadrže antičke natpise, Ciceronova djela i izvatke iz ranokršćanskih pisaca, znatan dio trogirskoga kodeksa zapremaju rani humanistički prijevodi s grčkoga. Razvidno je da je prepisivač bio dobro obaviješten o novostima u humanističkoj lektiri: Guarinov prijevod pseudo-Plutarha nastao je 1410,¹⁴ Brunijeva rasprava *De militia* 1421-22,¹⁵ Brunijev prijevod ulomaka iz *Fedra* 1424,¹⁶ Aretinov prijevod Lukijanova dija-

¹⁰ Potpun opis kodeksa donosim u prilogu.

¹¹ U hrvatskom su prijevodu dostupni samo Lukijanovi dijalozi u izdanju: Lukijan 2002; cjelovit Platonovo *Fedar* u danas ipak zastarjeloj verziji Franje Petarića: Platon ²1997; izbor iz *Fedra* u prijevodu Damira Barbarića: Platon 1995.

¹² Usp. komentar uz taj natpis u *CIL*-u. Uvrstio ga je i Marko Marulić u svoju raspravu *In epigrammata priscorum commentarius*, pisanu oko 1503-1510; usp. autograf, Bibliotheca Bodleiana, Oxford, *Ms. Add. A. 25*, olim 28398 (591), ff. 38-38v.

¹³ Usp. Gell. 3.8.8. Petar je to pismo prepisao i u spomenutom marcijskom kodeksu (Lat. cl. XI, n. 124, colloc. 4044, f. 62v).

¹⁴ Usp. Kohl – Witt 1978, 181. Često se u literaturi navodi 1411 (npr. Bloomer 2006, 71).

¹⁵ Usp. Bayley 1961, 3; Vasoli 1972, 625.

¹⁶ Usp. Hankins 1990, II, 383. Za kronologiju Brunijevih spisa usp. Bruni 1969, 159-228.

loga 1421-23,¹⁷ Aurispin prijevod 1425.¹⁸ Napomenuti je kako grčki tekstovi u ovom Petrovu kodeksu, kao i oni u marcijskom,¹⁹ predstavljaju najranije svjedočanstvo humanističkoga zanimanja za grčki jezik na istočnoj obali Jadrana.

Izborom tekstova koje će prepisati u svoj *miscellaneus* trogirski je humanist posvjedočio izrazito zanimanje za političke, obrazovne i retoričke teme. Naročitu pozornost zaslužuje Lukijanov dvanaesti dijalog, u humanizmu poznat pod naslovom *De praestantia* (ili: *praesidentia*) *imperatorum*. U njemu je prikazano nadmetanje Aleksandra, Hanibala i Scipiona Afričkoga Starijeg za prvenstvo među glasovitim zapovjednicima, koje se odvija pred Minosom, sudcem podzemnog svijeta. U izvornom, Lukijanovu tekstu prvo mjesto po Minosovoj odluci pripadne Aleksandru; no Giovanni Aurispa u svojoj je verziji pobjedu dodijelio Scipionu, a vlastitu je intervenciju pripisao slabo poznatom grčkom retoričaru Libaniju iz 4. st. Kako upozorava Emilio Mattioli, promjena je bila motivirana prevoditeljevom željom da ugoditi onomu komu je prijevod posvetio: Battisti Capodiferru, potestatu Bologne, rodnom Rimljaninu.²⁰ U posveti Aurispa kaže:

*Qua in re gratum meo quidem iudicio tibi erit duobus clarissimis ducibus Hanibali atque Alexandro praelatum a Minoe fuisse Scipionem.*²¹

No prepravak je imao šire političke i svjetonazorne razloge: Scipion je bio idealan lik za pristalice republikanskog, a Aleksandar (kao i Cezar) za pristalice monarhijskog državnog uređenja.²² Upravo je zbog toga postao važnim argumentom u polemici o Scipionu i Cezaru, koja se 1435. godine – dakle u godini koja prethodi nastanku Petrova rukopisa! – razvila između Poggia Bracciolinija i Guarina iz Verone. Naime, na pitanje Scipionea Mainentija iz Ferrare što misli o zaslugama imenjaka mu Scipiona Afričkoga Starijeg u odnosu na Julija Cezara, Poggio je 10. travnja 1435. odgovorio pismom *De praestantia Scipionis et Caesaris*, dajući prednost Scipionu Afričkom; pri tom se poziva na Lukijanov dvanaesti dijalog u Aurispinu (prepravljenu!) prijevodu. Na to je Guarino u ljeto iste godine uputio Poggiu vrlo opsežno pismo u kojem elokventno brani Cezarovo

¹⁷ Usp. Mattioli 1980, 59-60.

¹⁸ Usp. Cast 1974, 158; Botley 2004, 17.

¹⁹ Usp. Lat. cl. XI, n. 124, colloc. 4044, natpisi na ff. 146v-147 (s interlinearnim latinskim prijevodom!), 153, 156v, 158v (služio sam se fotokopijom kodeksa).

²⁰ Usp. Mattioli 1980, 58.

²¹ Navodim prema Cipikovu prijepisu, f. Iv.

²² Usp. Mattioli 1980, 49; Pade 1990, 82.

prvenstvo, a kako je pri tom doveo u pitanje Poggiovu učenost,²³ ovaj mu je ujesen uzvratilo raspravom naslovljenom *Defensio de praestantia Caesaris et Scipionis*, u kojoj ponavlja svoj stav i iznosi dodatne argumente. Time je njihova učena prepirka bila okončana, sukobljeni humanisti pomirili su se već sljedeće godine, a spomenuta tri teksta postala su omiljenom lektinom i kružila su kao jedinstven korpus.²⁴ No spor se nastavio uključivanjem drugih pisaca: uz Guarinov stav pristali su Ciriaco iz Ancone i franjevac Alberto da Sarteano, a na Poggiovu stranu nešto se kasnije (1440) svrstao Mlečanin Pietro del Monte.²⁵ Za nas je ovdje napose važan podatak da je Ciriaco svoj tekst napisao u Zadru, gdje je krajem 1435. bio gost Jurja Benje.²⁶ Ciriakov je prilog sporu sadržan u pismu Leonardu Bruniju, u kojem Ankonitanac opisuje san što ga je navodno usnio u Benjinu domu, nakon njihova zajedničkog obilaska zadarskih starina i razgovora o zaslugama Cezara i Scipiona.²⁷ U snoviđenju Ciriacu se među inim antičkim božanstvima javlja i Merkur, koji raspršuje njegove dvojbe odlučno dokazujući da prvenstvo pripada Cezaru. Probudivši se, Ciriaco odlučio odmah obavijestiti Brunija o svojoj noćnoj viziji.²⁸ U pojedinosti toga zanimljivog pisma ovdje ne možemo ulaziti, ali ono nam nedvosmisleno potvrđuje kako je Juraj Benja bio odlično upućen u aktualnu humanističku polemiku. Lako je stoga moguće da je zadarski humanist o njoj obavijestio svojega prijatelja Petra Cipika. Taj prijepor oko prvenstva rimskih zapovjednika zacijelo je usmjerio Petrovu pozornost na dvanaesti Lukijanov *Dijalog mrtvaca*, pa ga je on – pretpostaviti je – odlučio uvrstiti u svoj kodeks ne samo kao

²³ Poggio je, naime, pozivajući se na Lukijana, ustvrdio da ovaj prikazuje *certamen gloriae rerum gestarum* što se u podzemnom svijetu vodi između Hanibala, Scipiona i Cezara; Guarino ga izvrgava posmijehu jer u grčkoga pisca nema ni spomena o Cezaru. Usp. Mattioli 1980, 49; Pade 1990, 83-84.

²⁴ Usp. Ianziti 2002, što je prikaz monografije Canfora 2001, koju nisam imao u rukama. Za širi kontekst usp. Martellotti 1964 (os. 146); Cast 1974, 157-163; Botley 2004, 16-17.

²⁵ Usp. Pade 1990, 80; Cortesi 1998, 39; Schadee 2008, 435-436.

²⁶ Usp. Cortesi 1998, 43; Schadee 2008, 437.

²⁷ Osim Ankonitanca i Benje (koji brani Cezarovo prvenstvo) u razgovor se uključilo još nekoliko uglednih Zadrana, koji nisu imenovani, kao i neki *Marinus Soloneus*, koji je upravo bio pristigao iz Firence i koji im je u toj prigodi pokazao *particulam quandam novi cuiusdam ex Poggio coepti libelli* (navod prema Cortesi 1998, 54). Iz konteksta se dade razumjeti da je posrijedi Poggiova *Defensio de praestantia Caesaris et Scipionis*. Cortesi (1998, 44 i 54) smatra da je *Soloneus* alternativni oblik – stvoren prema grčkom – za *Soloneus*, tj. Salonitanac. Ciriaco za njega kaže da je *vir palatinus*, no taj Marin Solinjanin (?) zasad ostaje poznat nepoznat.

²⁸ Kritičko i komentirano izdanje pisma (*Kyriacus Anconitanus ad Leonardum Aretinum*) donosi Cortesi 1998, 53-65.

razmjerno novu akviziciju na području humanističkih prijevoda s grčkoga nego i zbog njegove tematske aktualnosti. Odluci je, napokon, mogla pripomoći okolnost da je Petar, kao trogirski aristokrat i pristalica mletačke vlasti, s Firentincem Poggiom dijelio sklonost republikanskom idealu.²⁹

Aurispina verzija dvanaestoga *Dijaloga mrtvaca* imala je iznimnu difuziju: *Iter Italicum* Paula Oskara Kristellera navodi 75 rukopisa, a Keith Sidwell napominje da ih je zacijelo bilo još više.³⁰ Čini se da je za uspjeh bila presudna upravo spomenuta izmjena, a možda i elegancija Aurispina latinskog izričaja.³¹ O tome jasno govori činjenica da je prijevod Bartolomea Landija, koji je nastao nedugo nakon Aurispine verzije, ali koji se ne udaljava od izvornoga Lukijanovog teksta, sačuvan u jednom jedinom rukopisu.³²

Političkoj tematici pripada i rasprava *De militia*, posvećena Firentincu Rinaldu degli Albizzi.³³ U njoj Leonardo Bruni najprije razmatra podrijetlo vojništva, zatim etimologiju imenice *miles* i ustroj vojske u antičkom Rimu, da bi u nastavku usporedio firentinsku vojnu organizaciju s rimskom, naročito insistirajući na razlikovanju između *miles* i *equus*. Slijedi osvrt na značenje i korist raznih vojničkih oznaka i odličja, pri čemu se pisac zalaže za jednostavnost drevnih običaja. U završnom dijelu razmatra imaju li *equites* kakvu ulogu u miru, pa snažno zagovara njihovo sudjelovanje u javnom životu (ponovno se pozivajući na rimsku tradiciju): *fortitudo* iskazana u vojnim okršajima, dodaje on, vrijedit će i kada treba obraniti udovice, siročad, nepravedno razbaštinjene itd.³⁴ No zaštita sugrađana, upozorava Bruni, nikako

²⁹ Indikativno je (kako je upozorio Belamarić 2001, 412) da je Petar svojem sinu dao ime Koriolan, zacijelo prema legendarnom patriciju iz rane povijesti rimske republike, žestokom protivniku ustupaka plebejcima. Jednu je pak kćer nazvao Kornelija, možda (kako napominje Babić 2006, 31) po uzoru na kćer optimatskog vojskovođe Metela Scipiona, u drugom braku udanu za Pompeja Krasa.

³⁰ Sidwell 1986, 244; otud preuzimam i podatak o broju rukopisa u Kristellerovom djelu.

³¹ Usp. Cast 1974, 158.

³² Usp. Sidwell 1986, 245. O Aurispinim prijevodima Lukijana usp. Mattioli 1980, 53-59.

³³ S obzirom na Petrov izbor tekstova zanimljiva je tvrdnja Johna Oppela da Poggio u svojoj raspravi *De praestantia* pod likom Cezara prikazuje upravo Rinalda degli Albizzi, zagovornika firentinskoga rata protiv Lucche, dok bi Poggiov Scipion bio Cosimo de' Medici, zastupnik miroljubive stranke, koje pristaša bijaše i sam Poggio (usp. Pade 1990, 81; Cortesi 1998, 41; obje prema Oppel 1974, koji mi nije bio dostupan). Ostaje nejasno je li to Poggiovo maskiranje firentinskih vlastodržaca pod likovima slavni Rimljana moglo biti raspoznatljivo njegovim čitateljima, pa eventualno i Petru Cipiku.

³⁴ Za Brunija firentinski su *equites* pripadnici građanske aristokracije koji joj eliti pripadaju više po osobnim zaslugama nego po bogatstvu i podrijetlu (usp. Bayley 1961, 209).

ne podrazumijeva primjenu sile kao ni stjecanje osobne materijalne koristi: oboje bi bilo u oštroj suprotnosti s dužnostima i dostojanstvom viteškoga staleža.³⁵ U dispoziciji i argumentaciji djelo očituje temeljito poznavanje ciceronovske retorike.

Nastanku rasprave uzrok je bio poguban utjecaj što su ga *condottieri* vršili na javni život Firence, pa se Bruni zalaže za vojsku sastavljenu od građana, a ne od vanjskih plaćenika.³⁶ U svojim djelima, osobito u *Laudatio Florentinae urbis* (1401), on se iskazuje kao nastavljatelj nazorâ Coluccia Salutatija, koji je Firencu vidio kao braniteljicu građanskih sloboda. Brunijev ideal bijaše *libertas rei publicae*, pa je u svojoj *Laudatio* uspoređivao Firencu s antičkom Atenom i smatrao je nasljednicom republikanskog Rima.³⁷ Možemo pretpostaviti da je Petru Cipiku, koji je i sam bio plemić, ugledan član komunalne zajednice, ali i vojnik, i k tomu ljubitelj antike, Brunijevo djelo bilo višestruko zanimljivo. O tome svjedoče osobito brojne i obilne zabilješke na marginama, koje tek treba proučiti.

Ciceronovo pismo bratu Kvintu, tada namjesniku rimske provincije Azije, sadrži brojne savjete o razboritu upravljanju provincijom i o svojstvima valjana upravitelja, pa se dakle uklapa u kontekst Petrovih starinarskih i političkih interesa.³⁸

Pseudo-Plutarhov spis *De liberis educandis* za humanizam je bio, uz Kvintilijanovu *Institutio oratoria*, najvažniji tekst o pedagogiji, pri čemu vrijedi podsjetiti da je Kvintilijanovo djelo postalo u cijelosti dostupno tek 1416. (kada ga je Poggio otkrio u knjižnici samostana sv. Galla) – a to znači šest godina nakon Guarinova prijevoda pseudo-Plutarha. Rasprava je osobito zanimljiva kao jedino cjelovito sačuvano djelo te naravi iz grčke antike.³⁹ Za razliku od rimske obrazovne tradicije (Kvintilijan, Tacit), u kojoj najistaknutije mjesto ima retorika a školovanje je usmjereno stvaranju govornika, auktor grčkoga traktata smatra govorništvo samo dijelom obrazovnoga programa, u kojemu glavno mjesto dodjeljuje filozofiji (pod ovom uglavnom podrazumijevajući ispravan odnos prema bogovima, zakonima i ljudima te spo-

³⁵ Usp. Bayley 1961, poglavlje "The Structure and Content of the *De Militia*" (316-336).

³⁶ Usp. Bayley 1961, vii-viii; 208-210; općenito poglavlje "The *De Militia* in its Literary Setting: Humanist Criticism of the *Condottieri*" (178-195).

³⁷ Usp. Vasoli 1972, 619-620.

³⁸ Na važnost koju mu je pridavao ukazuju i brojne ručice (*maniculae*) na marginama, kojih je kudikamo najviše uz dva Ciceronova teksta. Usp. opis rukopisa u prilogu.

³⁹ Opširnije o spisu, o problemima auktorstva i o izvorima nazora koji se u njemu iznose usp. Berry 1958.

sobnost da se bude suzdržan u sreći i u nesreći, umjeren u užitku i u srdžbi).⁴⁰

Zbog otvorena govora o pederastiji Bruni je prevođenju Platonova *Fedra* pristupio s mnogo kolebanja, tekst je preveo samo djelomično, a u prevedene dijelove unio je znatne preinake i ublaživanja.⁴¹ Neke je ulomke jednostavno izostavio ili sažeo do neprepoznavanja, drugdje ubacio svoje moralističke opaske; da bi prikrio homoseksualni odnos, posvuda rabi neutralno *amans* umj. *amator* itd.⁴² Veća su ispuštanja u njegovu prijevodu ova: 230e-234 (Lisijin govor); 238e-241 (drugi dio Sokratova govora kao odgovora na Lisijin); 242e5-243a2 i 243c2-244a4 (opaske homoseksualne naravi, koje Bruni preinačuje); 250e-253c (duše od ljubavne žudnje dobivaju krila); 257c4-278c (o lažnoj i istinskoj retorici); nadalje, tekst 253c-256e dan je u sažetku, erotski momenti su uklonjeni; 265a-b također je sažet i ubačen je prije 257a-c4 (koji ulomak služi kao završetak teksta).⁴³ Ipak, Platonovo ime kao i teme koje se u *Fedru* pojavljuju, makar i u tako okrnjenu obliku, neodoljivo su privlačile humaniste. Stoga je posve razumljivo da je Petar Cipiko uvrstio Brunijev prijevod u svoj kodeks.

Temeljnoj retoričkoj naobrazbi pripadaju Ciceronove *Partitiones oratoriae*, svojevrsni repetitorij retorike u obliku Ciceronovih pitanja na koja odgovara njegov sin Marko. Djelo počinje bez uvoda, nema karakterizacije govornika, ni opisa okoliša u kojem se razgovor odvija, ni digresija i drugih dodataka uobičajenih u Ciceronovim dijalozima, pa je zbog toga nazvano "retoričkim katekizmom".⁴⁴ *Partitiones* su u srednjem vijeku bile slabo poznate, a svoju pojavu i cirkulaciju u Italiji u 14. st. to djelo, kao i tolika druga, zahvaljuje Petrarki i njegovu krugu.⁴⁵

⁴⁰ Jedan kasniji prijepis Guarinova prijevoda *De liberis educandis* nalazi se u rukopisnom zborniku latinskih klasika koji se čuva u Opatijskoj riznici u Korčuli. Kodeks je pisan 1460. a vlasnik mu je (možda i *scriba*) bio *Luchis de Stirpe Johannes*. Usp. Badurina 1974, 29-32.

⁴¹ O Brunijevu prijevodu, okolnostima nastanka i reakcijama suvremenika usp. Hankins 1990, I, 66-72.

⁴² Usp. Hankins 1990, II, 396-399. Možda nije naodmet upozoriti da su tri lista koja u Petrovu kodeksu nedostaju sadržavala upravo početak *Fedra*, vjerojatno i prevoditeljevu posvetnu poslanicu Antoniju Loschiju.

⁴³ Navodim prema Hankins 1990, I, 68-69; osim toga, napominje Hankins, na raznim su mjestima izostavljene pojedine rečenice ili njihovi dijelovi. Koliko sam mogao utvrditi na temelju tih podataka, Petrov prijepis u potpunosti prenosi Brunijevo latinsku verziju (koja mi nije bila dostupna).

⁴⁴ Kennedy 1994, 146.

⁴⁵ Usp. Reynolds 1983, 111-112.

U Lukijanovu desetom *Dijalogu mrtvaca* glavnu riječ vodi Hermo, koji pokojnicima nalaže da prije ulaska u trošnu Haronovu barku skinu sa sebe odjeću i nakit, ali i da odbace taštinu, oholost, hvastanje, počasne naslove, laži itd. Jedino je filozofu Menipu (Lukijanovu učitelju) dopušteno da zadrži otvoren govor, plemenito držanje i smijeh, jer se to "lagano nosi i korisno je za plovību". Rinuccio Aretino (Rinuccio da Castiglione) svoj je prijevod – kojemu Lockwood, prema boljim rukopisima, daje naslov *Necricius dialogus Charontis Mercuriique*⁴⁶ – posvetio nekom Bonakursiju Kandijskom, tj. Kretskom (*ad Bonacursium Candicum*).⁴⁷ Prevoditeljeva motivacija bila je, kako doznajemo iz posvete, želja da adresatu ponudi zabavno štivo u teškim vremenima (*hac temporum clade*) i da izrazi zahvalnost svojem učitelju grčkog jezika, inače nepoznatu kretskom protopopu Ivanu Simonaku (*Iohannes Simonacus* [ili *Simeonacus*] *protopapa*).⁴⁸ Nije posve jasno što je Petra ponukalo da prepíše taj Lukijanov tekst: možda je i trogirskog humanista jednostavno privukao duhovit ton i satiričan sadržaj, kao i ime ugledna ali još nedostavno poznata grčkog auktora, čiji je jedan dijalog već uvrstio u svoj kodeks.

4.

Cipikov je trogirski rukopis nedvojbeno važan dokument za poznavanje ranoga humanizma na istočnoj obali Jadrana. Njegova pak vrijednost u međunarodnom kontekstu mogla bi se točnije utvrditi ako se provedu potanke tekstološke i komparativne analize, koje bi pokazale kojim se predlošcima Petar služio; time bi se, vjerojatno, moglo više doznati o njegovim dodirima s drugim humanistima.

Već je uočeno da Petrovi prijepisi zaslužuju pozornost pri uspostavi dvaju Ciceronovih tekstova. Budući da najstariji rukopis pisama bratu Kvintu potječe s početka 14. st., a svi su ostali nastali krajem 14. ili početkom 15. st. ili su kasniji,⁴⁹ Petrov prijepis *Q. Fr. 1,1* valjalo bi uzimati u obzir u kritičkim izdanjima toga pisma. To potvrđuju neke zanimljive lekcije u trogirskom kodeksu, na koje je upozorio Miroslav Marković.⁵⁰ Slična opaska vrijedi i za *Partitiones*

⁴⁶ Usp. Lockwood 1913, 51, 97.

⁴⁷ Za *Candicum* u značenju "Kandijski", tj. "Kretski" usp. Lockwood 1913, 51 (bilj. 2).

⁴⁸ Usp. Lockwood 1913, 100. Petar prepisuje posvetu, ali u njezinu naslovu (*Prefatio Rinucii in dialogum Luciani*, f. 19) ne navodi ime adresata (tako je u rukopisima koji pripadaju tzv. obitelji *b*, usp. Lockwood 1913, 98), a dijalog naslovljuje jednostavno *Charon*.

⁴⁹ Usp. Watt 1958, 1-19.

⁵⁰ Usp. Marković 1953, 150-151.

oratoriae, na što je također upozorio Marković,⁵¹ kojemu pripada zasluga da je prvi temeljito opisao ovaj Petrov kodeks (iako pri tom nije identificirao sve testove koji se u njemu nalaze). Upravo zahvaljujući Markovićevu radu Petrov prijepis Ciceronovih *Partitiones oratoriae* registriran je u jednom novijem inozemnom izdanju toga djela.⁵² No njegov je priređivač u predgovoru napravio dvije krupne pogreške: izjednačio je M 181 i *Paris. lat. 7989* (glasoviti trogirski rukopis koji sadrži Petronijevu *Trimalhionovu gozbu*); pomiješao je podatke o nalazniku i mjestu nalaza tih dvaju rukopisa.⁵³

Bilo kako bilo, s tom jedinom iznimkom Petrov je trogirski rukopis u međunarodnoj literaturi još uvijek posve nepoznat: ne spominje se ni u jednom od ovdje citiranih radova, nema ga ni u Kristellerovu obuhvatnu priručniku *Iter Italicum*. U domaćoj pak literaturi nije bila uočena ni vrednovana marljivost i pozornost s kojom je Petar pratio novosti na humanističkom "tržištu ideja".

LITERATURA

Andreis, Mladen (2002): "Trogirski patricijat u srednjem vijeku", *Raprave iz hrvatske kulturne prošlosti*, 2: 5-209.

Babić, Ivo (2006): "Oporuke Pelegrine, Petra i Koriolana Cipika", *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 30: 29-49.

Badurina, Anđelko (1974): *Iluminirani rukopisi u gradu Korčuli*, Hrvatsko bibliotekarsko društvo, Zagreb.

Bayley, C. C. (1961): *War and Society in Renaissance Florence: The De Militia of Leonardo Bruni*, University of Toronto Press, Toronto (Brunijeva rasprava tiskana je na str. 369-389).

Belamarić, Joško (2001): "Duknovičev Sv. Ivan Evangelista u kapeli bl. Ivana Trogirskog", u: Joško Belamarić, *Studije iz srednjovjekovne i renesansne umjetnosti na Jadranu*, Književni krug, Split, 397-427.

Berry, Edmund G. (1958): "The *De Liberis Educandis* of Pseudo-Plutarch", *Harvard Studies in Classical Philology*, 63: 387-399.

Bigi, E. (1962): "Aurispa, Giovanni", *Dizionario biografico degli italiani*, 4, Enciclopedia Italiana G. Treccani, Roma, 593-595.

⁵¹ Usp. Marković 1953, 151-158.

⁵² Giomini 1996. Srdačno zahvaljujem kolegi Nevenu Jovanoviću što me upozorio na to izdanje.

⁵³ *Denique in critico apparatu, quamvis perraro, laudantur cod. Traguriensis (Trau) M 181 (= Paris. lat. 7989, a. 1436 ab humanistae P. Cipiko manu exaratus), quem repperit Tragurii Marinus Statileus saeculo XVII in bibliotheca aedis cathedralis S. Joanni dicatae, membranaceus (Partitionum §§ 1-92 tantum servat ff. 58r-67v [...])*, Giomini 1996, 24. U bilješci se Giomini poziva na Marković 1953, gdje je na str. 146-147 citirana talijanska rukopisna bilješka A. Lubina u kojoj se opisuju oba rukopisa, a koju je Giomini, čini se, površno pročitao.

- Bloomer, W. Martin (2006): "The Technology of Child Production: Eugenics and Eulogics in the *De liberis educandis*", *Arethusa* 39: 71–99.
- Botley, Paul (2004): *Latin Translation in the Renaissance: The Theory and Practice of Leonardo Bruni, Giannozzo Manetti and Desiderius Erasmus*, Cambridge.
- Bruni Aretino, Leonardo (1969): *Humanistisch-philosophische Schriften, mit einer Chronologie seiner Werke und Briefe*, herausgegeben und erläutert von Der. Hans Baron, G. B. Teubner, Leipzig.
- Canfora, Davide (2001): *La controversia di Poggio Bracciolini e Guarino Veronese su Cesare e Scipione*, Leo S. Olschki, Firenze.
- Cast, David (1974): "Aurispia, Petrarch, and Lucian: An Aspect of Renaissance Translation", *Renaissance Quarterly*, 27, 2: 157-173.
- Cortesi, Mariarosa (1998): "La caesarea laus di Ciriaco d'Ancona", u: Claudio Leonardi (a cura di), *Gli umanissimi medievali. Atti del II Congresso dell'Internationale Mittellateinerkomitee*, SISMELE, Edizioni del Galluzzo, Firenze, 37–65.
- De la Mare, Albinia Catherine (1976): "The Return of Petronius to Italy", u: J. J. G. Alexander and M. T. Gibson (edd.), *Medieval Learning and Literature: Essays Presented to Richard William Hunt*, Clarendon Press, Oxford, 220-254.
- Giannetto, Nella (1985): *Bernardo Bembo, umanista e politico veneziano*, Leo S. Olschki, Firenze.
- Giomini, Remus (1996): "Praefatio", u: M. Tulli Ciceronis *Partitiones oratoriae*, edidit Remus Giomini, in aedibus "Herder", Romae.
- Hankins, James (1990): *Plato in the Italian Renaissance*, I-II, E. J. Brill, Leiden.
- Ianziti, Gary (2002): "La controversia di Poggio Bracciolini e Guarino Veronese su Cesare e Scipione by Davide Canfora" [prikaz knjige], *Renaissance Quarterly*, 55, 4: 1385-1386.
- Kennedy, George A. (1994): *A New History of Classical Rhetoric*, Princeton University Press, Princeton.
- Kohl, Benjamin G. – Witt, Ronald G. (1978): *The Earthly Republic: Italian Humanists on Government and Society*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Kovačić, Vanja (2001): "Giorgio Begna e Pietro Cippico. Codice Marciano I Juraj Begna and Petar Cippico, The Marciana Codex", u: *Tesori dela Croazia restaurati da Venetian Heritage Inc.* [katalog izložbe], Venezia, 185-186.
- Kristeller, Paul Oskar (1967): *Iter Italicum: a Finding List of Uncatalogued or Incompletely Catalogued Humanistic Manuscripts of the Renaissance in Italian and other Libraries. Volume 2: Italy: Orvieto to Volterra [and] Vatican City*. Compiled by Paul Oskar Kristeller. The Warburg Institute, London: J. Brill, Leiden.
- Lockwood, Dean P. (1913): "De Rinucio Aretino Graecarum litterarum interprete", *Harvard Studies in Classical Philology*, 24: 51-109.
- Lučin, Bratislav (2001a): "Codice delle Satire di Giovenale / Juvenal's Satires", u: *Tesori dela Croazia restaurati da Venetian Heritage Inc.* [katalog izložbe], Venezia, 199-200.
- Lučin, Bratislav (2001b): "Il codice di Pietro Cippico / Codex of Petar Cippico", u: *Tesori dela Croazia restaurati da Venetian Heritage Inc.* [katalog izložbe], Venezia, 195-197.

- Lučin, Bratislav (2005): "Marulićeva ruka na trogirskom kodeksu Petronija (*Codex Parisiensis lat. 7989 olim Traguriensis*)", *Colloquia Maruliana* XIII, Književni krug Split – *Marulianum*, Split, 315-322.
- Lučin, Bratislav (2006): "Marulićev Klauđijan", *Croatica et Slavica Iadertina*, 2: 217-236.
- Lučin, Bratislav (2007): "Marul. Katul i trogirski kodeks Petronija (*Codex Parisiensis lat. 7989 olim Traguriensis*)", *Colloquia Maruliana* XVI, Književni krug Split – *Marulianum*, Split, 5-48.
- Lukijan (2002): *Djela*, prevela i priredila Marina Bricko, Matica hrvatska, Zagreb.
- Marković, Miroslav (1953): "Trogirski rukopis Cicerona", *Živa antika / Antiquité vivante*, 3, 1-2: 145-158.
- Martellotti, Guido (1964): "La *Collatio inter Scipionem Alexandrum Hanibalem et Pyrrum*. Un inedito di Petrarca nella biblioteca della University of Pennsylvania", u: Charles Henderson, Jr. (ed.), *Classical, Mediaeval and Renaissance Studies in Honor of Berthold Louis Ullman*, Vol. 2, Rome, 145-155.
- Mattioli, Emilio (1980): *Luciano e l'umanismo*, Napoli.
- Mittarelli, Joannes Benedictus (1729): *Bibliotheca codicum manuscriptorum monasterii S. Michaelis Venetiaram*, Venetiis, Typ. Fentiana.
- Oppel, John W. (1974): "Peace vs. Liberty in the Quattrocento: Poggio, Guarino, and the Scipio – Caesar controversy", *Journal of Medieval and Renaissance Studies*, 4: 220–65.
- Pade, Marianne (1990): "Guarino and Caesar at the Court of the Este", u: Marianne Pade, Lene Waage Peterson, Daniela Quarta (edd.), *La corte di Ferrara e il suo mecenatismo, 1441–1598*, Panini, Modena.
- Platon (1995): "Izbor iz djela: *Fedon, Simpozij, Politeia, Fedar, Sofist, Timej*", u: D. Barbarić et al. (ur): *Grčka filozofija*. (1. svezak *Filozofske hrestomatije*), preveo Damir Barbarić, Školska knjiga, Zagreb, 117-221.
- Platon (1997): *Fedar*, prijevod i bilješke Franjo Petračić; uvod dr. Jure Zovko, Naklad Jurčić d.o.o. Zagreb (pretisak izdanja Naklade Matice hrvatske iz 1894).
- Praga, Giuseppe (1932): "Indagini e studi sull'umanesimo in Dalmazia: Il codice Marciano di Giorgio Begna e Pietro Cippico", *Archivio storico per la Dalmazia*, 7, vol. 13, fasc. 77: 211-218.
- Reynolds, L. D. (ed.) (1983): *Texts and Transmission. A Survey of the Latin Classics*, Clarendon Press, Oxford.
- Schadee, Hester (2008): "Caesarea Laus: Ciriaco d'Ancona praising Caesar to Leonardo Bruni", *Renaissance Studies*, 22, 4: 435-449.
- Sidwell, Keith (1986): "Manoscritti umanistici di Luciano, in Italia, nel Quattrocento", *Studi Umanistici Piceni*, 6: 241-253.
- Vasoli, C. (1972): "Bruni, Leonardo", *Dizionario biografico degli italiani*, 14, Enciclopedia Italiana G. Treccani, Roma, 618-633.
- Watt, W. S. (1958): "Praefatio"; "Index siglorum", u: M. Tulli Ciceronis *Epistulae. Vol. III: Epistulae ad Quintum fratrem. Epistulae ad M. Brutum. Fragmenta epistularum*. Recognovit brevique adnotatione critica instruxit W. S. Watt. Oxonii, e Typographeo Clarendoniano (Scriptorum classicorum bibliotheca Oxoniensis).

Prilog:

OPIS RUKOPISA

Kodeks Petra Cipika pisan 1436. godine, s tekstovima Lukijana, pseudo-Plutarha i Platona u latinskom prijevodu te Cicerona i humanističkih pisaca

(Zbirka sakralne umjetnosti u Trogiru, sign. M 181)

Uvez: Kodeks je pri restauraciji uvezan u korice dimenzija 17 x 26 cm, načinjene od drvenih ploča obloženih kožom, sa četiri kopče. Uložen je u zaštitnu kutiju veličine 21 x 30,2 x 7,3 cm, u kojoj su priloženi: 1. izvorni uvez, 2. listovi sa zabilježkama novijih proučavatelja (Antonio Lubin i drugi) nađeni u kodeksu, 3. fragmenti listova s hrpta knjige (rukopis, gotica), pronađeni prilikom restauriranja. U kutiji je i kartica s napomenom: "Konzervirano i restaurirano u Središnjem laboratoriju za konzervaciju i restauraciju Hrvatskog državnog arhiva - Zagreb 1998. god. Uvezano u Središnjem laboratoriju za konzervaciju i restauraciju Hrvatskog državnog arhiva - Zagreb 2000. god."

Izvorni uvez: Bio je veličine 17 x 25,8 cm, činile su ga kartonske korice optočene kožom (s brojnim crvotočinama), bez tragova kopči.

Opći opis: Kodeks se sastoji od 67 listova pergamene veličine 16 x 25 cm. Foliji su numerirani arapskim brojevima upisanim u novije vrijeme plavom olovkom u gornji desni kut folija. Foliji 4, 5, 18 imaju numeraciju i na *verso* strani (brojevi ispisani tamnom olovkom).

Oštećenja: Između ff. 21 i 22 nedostaju tri lista. Pri restauraciji tu su uvezana tri prazna lista papira. Na ff. 58 i 67 otkinut je gornji desni kut stranice. Kodeksu nedostaje završetak. Pri obrezivanju (ne zna se kada) odsječeni su i završetci nekih marginalnih bilježaka.

Struktura sveščića: Na početku je papirni knjigovežni list. Sam kodeks sada se sastoji od sedam kvinterna (tj. sedam araka po deset listova); nedostaju tri lista iz trećega kvinterna; izvorno je kodeks imao na kraju barem još tri lista. Umjesto njih u starije su vrijeme na kraju uvezana tri prazna, nepaginirana lista papira. Slijedi još i stražnji papirni knjigovežni list. Nema kustoda, nema signatura (oznaka araka).

Pomoćne crte: Vidljive su pomoćne crte kojima je omeđen prostor za pisanje. Do uključivo f. 49v te crte omeđuju prostor dimenzija oko 9,2 do 9, 5 x 18 do 19 cm. Od f. 50 do 57v crte su vidljive

tek povremeno, a omeđuju prostor širok oko 11,7 cm te visok oko 21,5 cm, s time što iscrtavanje počinje od samoga gornjeg ruba lista. Od f. 58 do kraja crte su opet vidljivije, a omeđuju prostor 10,5 do 11,5 x 19,5 cm.

Tekst: Kodeks je pisan na latinskom, a nekoliko kratkih tekstova na grčkom, humanističkim pismom. Glavni tekst pisan je crnom tintom, naslovi i ekspliciti (najčešće i imena osoba u dijalogima) smeđe-crvenkastom tintom. Ljubičasto su pisani naslov na f. 4, eksplicit na f. 18v, eksplicit i grčki tekst na f. 32v. Uz tekst su brojne marginalne zabilježke od iste ruke (osobito brojne i obilne uz Brunijev spis *De militia*, crnom ili smeđe-crvenkastom tintom.

Druga ruka: Tekst od donje trećine f. 14 do kraja pseudo-Plutarhova teksta na f. 18v pisan je drugom rukom (sitniji, ujednačeniji rukopis), smeđe-crvenkastom tintom.

Ilustracije: Iluminirani inicijali na ff. 1, 4v, 5v, 33, 50. Sastoje se pretežito od florealnih motiva (vitice) u zlatnoj, crvenoj, smeđoj, žutoj, zelenoj, modroj i bijeloj boji. Inicijali na ff. 1, 33 i 50 sadrže prikaz ljudskog lika. Na f. 1 muška glava u profilu, ovjenčana lovrovim ili bršljanovim vijencem; na f. 33 mladi muškarac prikazan do pojasa, ima na glavi turban, u desnoj ruci sablju, u lijevoj mali štit; na f. 50 unutar inicijala M prikazano je muško poprsje (Ciceron?) iz poluprofila, glave omotane kukuljicom. Prazan prostor za inicijale na ff. 19, 19v, 58. *Maniculae* na ff. 8, 8v, 9, 10, 14v, 41, 50, 51, 51v, 52, 52v, 53v, 54v, 55, 55v, 56, 59, 62v, 63v, 64, 65, 65v, 66, 66v, 67. Monogram *Nota* na ff. 66, 66v, 67v.

Napomena: Na prednjem knjigovežnom listu upisano je novijom rukom (pisao Anton Lubin?):

"Alla pag. 21 è detto che Pietro Cepio (Cepione) fini di trascrivere pridie Kalendas Dec. an 1436. la traduzione del dialogo di Luciano tradotto dal Rainuccio. N. b. Lo Spon dice che il brano della Cena di Trimalcione trovata dallo Statileo era in un codice segnato l'anno 1423. Spon v. I. [*slijedi nečitka riječ*] Potrebbe essere che fosse dello stesso Pietro o di un altro della famiglia."

Sadržaj:

1. ff. 1-1v: +IESVS+ PREFATIO AVRISPE... [*nečitko*] DE PRESIDENTIA IMP(ERATORVM)

Inc.: Cum in rebus bellicis saepe prae ceteris uero animi uirtutibus aliqua aetate cunctis gentibus romanos praestitisse no(n)

modo apud latinos sed apud graecos et(iam) scriptores legem...

[Redci 7-1 odozdo:] Ergo uero ut patrum tuor(um) incredibili uirtute gaudeas eosq(ue) ut facis imiteris ex Graeco i(n) Latinum tibi tra(n)stuli comparationem quandam Alexandri, hAnibalis⁵⁴ Scipionis primum a Luciano oratore scriptam, tum a Libanio eme(n)datam.

Expl.: Qua in re gratum meo q(i)d(e)m iudicio tibi erit duobus clarissimis ducibus hAnibali atque Alexandro praelatum a Minoe fuisse Scipionem. coram hoc iudice e(n)im apud inferos de praestantia certant.

2. ff. 2-4: COMPARATIO⁵⁵ [= Lucianus: De praesidentia imperatorum]

Inc.: ALEXANDER Me o Libice praeponi decet. melior equidem sum...

Expl.: Et Alexander secundus sit. Et tertius si uidetur Anibal, neque hic quidem sperne(n)dus est. EXPLICIT FELICITER.

3. f. 4: Epigram(m)a In agro Piceno in ponte Arimini apud Rubiconem fluuium in columna marmorea.

[Slijedi tekst natpisa, CIL XI 30* (2)]

4. ff. 4v-5: +IESVS+ PRAEFATIO⁵⁶ GVARINI VERONENSIS IN TRADVCTIONE PLVTARCHI INCIPIT FELICITER

Inc.: Maiores nostros Angelle mi suauiissime non admirari et maximis proseq(ui) laudibus no(n) possum...

Expl.: Sed de his alias. Plutarchum ipsum audiamus. PROLOGVS EXPLICIT FELICITER. PLVTARCHVS DE LIBERIS EDVCANDIS E GRAECO IN LATINVM PER GVARINVM⁵⁷ CONVERSVS INCIPIT FELICITER

5. ff. 5v-18v: PLVTARCHV<S> DE LIBERIS EDVCANDIS⁵⁸

Inc.: QUID NAM EST QVOD de ingenuor(um) educatione liberior(um) dicere quispiam possit.

Expl.: At humano confici posse constat ingenio. PLVTARCHVS EXPLICIT FELICITER

⁵⁴ Prvotno je svugdje pisalo Anibal, što je naknadno ista ruka ispravila u hAnibal (previdom je Anibal ostalo u eksplicitu. f. 4).

⁵⁵ Na lijevoj margini.

⁵⁶ Čini se da je PRAE- ispravljeno iz PRE-.

⁵⁷ Ispravljeno iz GARINVM.

⁵⁸ Naslov ispisa na gornjim marginama ff. 5v i 6.

6. f. 18v: [Epistola C. Fabricii et Q. Emilius ad Pyrrhum regem]

Inc.: C. Fabricius et Q. Emilius Consules Pirro Regi Salutem.

Expl.: Vale tui memor. EP(ISTO)LA AD PIRRVM R(EGEM) SEDICIONE(M) MEDICI PATEFACIENS

7. f. 18v: Epigram(m)a ad aeneam Alexandri statuam insipientem Caelum et quantulunq(ue) solo incumbentem ex Phidia fabrisculptore p(er)inclito

[Anth. Graec. 16,120,3-4, na grčkom, s interlinearnim latinskim prijevodom.]

8. f. 19: PREFATIO RINVCII IN DIALOGVM LVCIANI

Inc.: <S>EPE ET MVLTA EA mecum cogitavi, quae hac tempor(um) [praznina od 4 slova mjesta] de morte funeraliq(ue) pompa contemnenda...

Expl.: Sed haec impresentia satis. aliquando ipsum Lucianum audiamus sic dicentem. PREFATIO EXPLICIT FELICITER DIALOGVS LVCIANI ORATORIS E GRECO IN LATINVM CONVERSVS INCIPIT

9. ff. 19v-21v: DIALOGVS LVCIANI CHARON⁵⁹ [= Lucianus: Dialogus Charontis Mercurii]

Inc.: <A>VDITE QVO QVIDEM pacto nostra se negocia habent. Parua enim ut uidetis ac uetus est nobis nauicula...

Expl.: Ius subire ius est. Feruntq(ue) acerbissimas hic esse poenas. Rotas scilicet lapides ac uultures, atque uitam cuiusque examinari necesse est.

10. f. 21v: Petrus Cepio absolui hu(n)c libellum Luciani oratoris tractatum e greco i(n) latinum p(er) Rainucium ex corrupto [sic] exemplari ideo lector si melius⁶⁰ uidisti errata emendes. Vale qui legis. Pridie Kalendas Decembris. 1436.

[Nedostaju tri lista.]

11. ff. 22-32v: [Plato: Phaedrus]

Inc.: ...[Phaedr. 228d] sub pallio. nam suspicor te libr(um) ipsum habe(re); id si sic e(st), ita cogita: me q(ui)dem te magni facere. attamen presente Lysia me me tibi auditorem prebere no(n) e(st) consilium. sed age ostende. DESISTAS. magna de spe me deiecisti o socrates qua(m) inte [sic] habui quasi una exercitaturus.

⁵⁹ Posljednja riječ ispisa je na lijevoj margini. u visini prvog retka teksta.

⁶⁰ Ispravljeno iz meliorem.

Expl.: [Phaedr. 257c] Vt iam uereri incipiam ne Lysias mihi exilis exanguisq(ue) uideatur, si pergat ad hunc tuum alium suum conferre. PLATONIS LIBER Q(V)I PHEDRVS DICTVR EXPLICIT FELICITER. VALE.

12. f. 32v: εἰς τὸν Ὀρφήα [?]

[*Anth. Graec.* 7, 617 na grčkom, s interlinearnim latinskim prijevodom.]

13. ff. 33-49v: LIBER LEONARDI ARE<TI>NI⁶¹ DE MILITIA FELICITER⁶² INCIPIT

Inc.: FATEOR CLARISSIME VIR et mihi ipsi iam saepe in dubium uenisse hanc n(ost)ri t(em)p(or)is militiam...

Expl.: Quae cum ita sint, finem dicendi aliq(a)n(do) faciamus. +EXPLICIT.+ LEONARDI ARETINI AD F. EQVITEM FLORENTINVM DE MILITIA FINIT FELICITER.

14. ff. 50-57v: M. TVLLII CICERONIS AD Q. FRATREM [= *Q. Fr.* 1,1]

Inc.: MARCVS CICERO Q. FRATRI salutem. Et si non dubitabam q(ui)n hanc ep(istu)lam multi nuncii fama deniq(ue) esset ip(s)a sua celeritate superatura...

Expl.: Reliquu(m) est ut te orem, ut ualitudini tuae, si me et tuos omnes ualere uis diligentissime seruias. Vale.

15. ff. 58-67v: M. TVLLII CICERONIS LIBELLVS [otkinut dio lista] or(ati)o(n)is et questionis per modum dialogi [otkinuto] M. Ciceronem eius filium. C(icero). M(arcus). [= *Cicero: Partitiones oratoriae*]

Inc.: <S>TVDEO, mi pater, lati... [otkinut dio lista] ...ire ea que mihi tu de rati...[otkinut dio lista]

Expl.: [Part. or. 92] Sed apud homines bene institutos plurimum de laude et

⁶¹ Između E i N crnom tintom ubačeno obrnuto "v", ali ništa nije upisano.

⁶² Izvorno je crvenom tintom pisalo FELITER, pa je crnom ubačeno IC.

SUMMARY

Bratislav Lučin, THE CODEX OF PETAR CIPIKO FROM 1436

Petar Cipiko (*Petrus Cepio*, Trogir, ca. 1390 – 1440) was a copyist of various ancient texts and a collector of ancient inscriptions. Showing such a diffuse interest in the classical antiquity, he appears as a typical representative of early humanism, but at the same time as one of the earliest European humanists and epigraphists. As far as it is known today, he is the *scriba* of three manuscripts: 1. Biblioteca Marciana, Venice, sign. Lat. cl. XI. n. 124, colloc. 4044 (written in 1435-40): a collection of excerpts and short texts from antiquity (Hieronymus, Brutus, Cicero, Caesar, Ptolemy etc.); a collection of ancient inscriptions. The first section of the MS. (pseudo-Sextus Aurelius Victor, *De uiris illustribus*) was copied by Juraj Benja / Georgius Begna from Zadar in 1435; 2. Sacral Art Collection in Trogir, Croatia, sign. M 181 (written in 1436-7): Latin translations of Lucian, Plutarch and Plato: works by Cicero and Leonardo Bruni; 3. Bodleian Library, Oxford, sign. MS. Canon. Class. Lat. 224: Cicero, *Philippicae*, *Topica* (written in 1438).

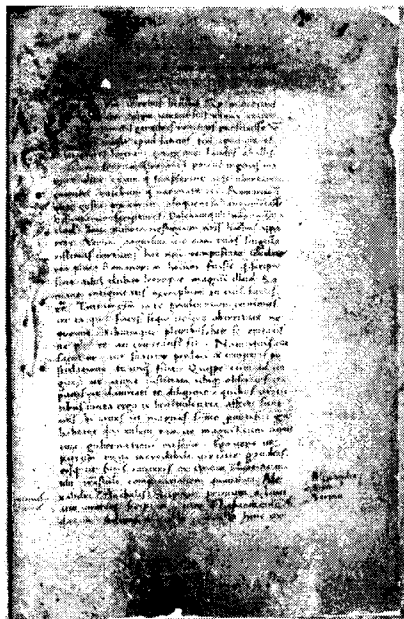
The Trogir codex from 1436 has not previously been described in its entirety nor has it been properly evaluated. It is written on parchment, in humanistic script, and comprises 67 leaves. It has five illuminated initials consisting mainly of floral motifs (tendrils), (figs. 1, 2, 3, 4, 5); three initials contain a human figure. The name of the scribe and the date are supplied by the subscription on fol. 21v (fig. 6):

Petrus Cepio absolui hu(n)c libellum Luciani oratoris traductum e greco i(n) latinum p(er) Rainucium ex corrupto [sic] exemplari ideo lector si melius [corrected from meliorem] uidisti errata emendes. Vale qui legis. Pridie Kalendas Decembris. 1436.

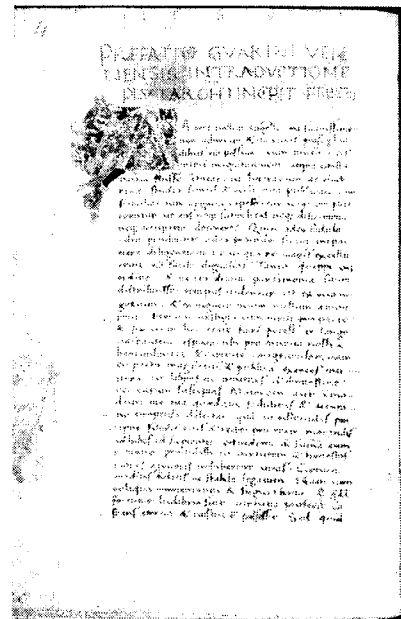
The codex contains Latin translations of two Lucian's dialogues (*Dialogi mortuorum* 12 and 10) with dedicatory epistles of the translators Giovanni Aurispa and Rinuccio Aretino; the pseudo-Plutarch's treatise *De liberis educandis* (translated by Guarino of Verona); fragments of Plato's *Phaedrus* translated by Leonardo Bruni; Bruni's treatise *De militia*, Cicero's letter to his brother Quintus (*Q. fr.* 1.1) and his *Partitiones oratoriae*. Shorter texts included in the codex: a Latin inscription (*CIL* XI 30* [2]), two excerpts from the *Anthologia Graeca* (16.120,3-4; 7,617; written in Greek, with interlinear Latin translation); the letter of the consuls Gaius Fabricius and Quintus Emilius to the king Pyrrhus (cf. Aulus Gellius 3.8.8).

The contents of the codex show how current Petar's acquaintance with the humanistic studies was and how considerable his interest in political, educational and rhetorical topics. Guarino's translation of the pseudo-Plutarch's treatise *De liberis educandis* originates from 1410 or 1411, the treatise *De militia* was written by Bruni in 1421 or 1422, Bruni's partial translation of Plato's *Phaedrus* was made in 1424, the translation of Lucian's dialogue by Rinuccio Aretino was made probably in 1421-23 and the one by Giovanni Aurispa in 1425. It should be pointed out that the Greek texts in the codex (figs. 7, 8) represent perhaps the earliest testimony of humanistic interest for the Greek language on the eastern Adriatic coast.

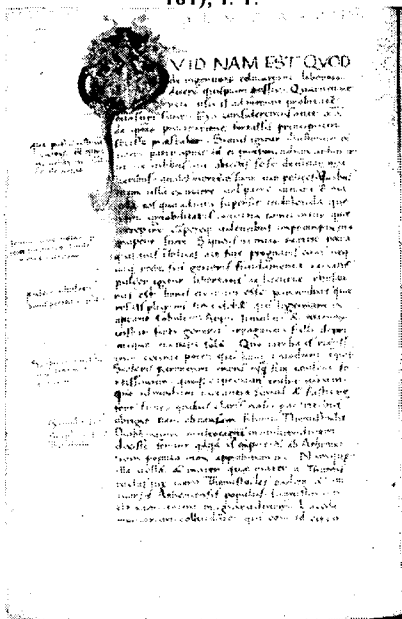
In spite of the up to dated way with which Petar followed the news on humanistic "market of ideas", this codex has remained almost completely unnoticed among the scholars in Croatia and abroad.

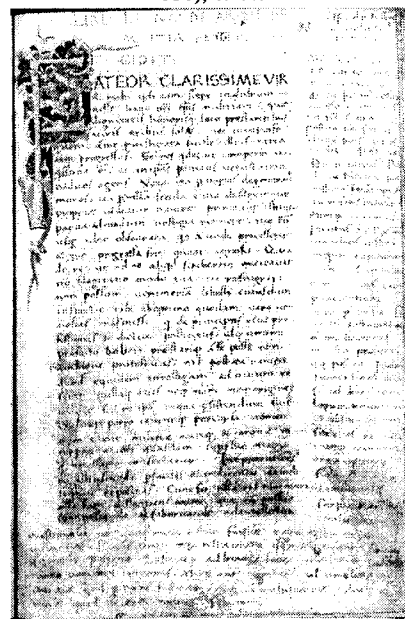
Sl. 1: Kodeks Petra Cipika iz 1436 (Zbirka sakralne umjetnosti u Trogiru, M 181), f. 1.

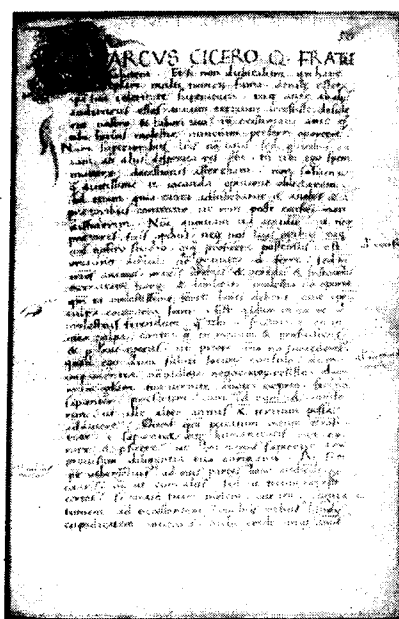
Sl. 2: Kodeks Petra Cipika iz 1436 (Zbirka sakralne umjetnosti u Trogiru, M 181), f. 4v.

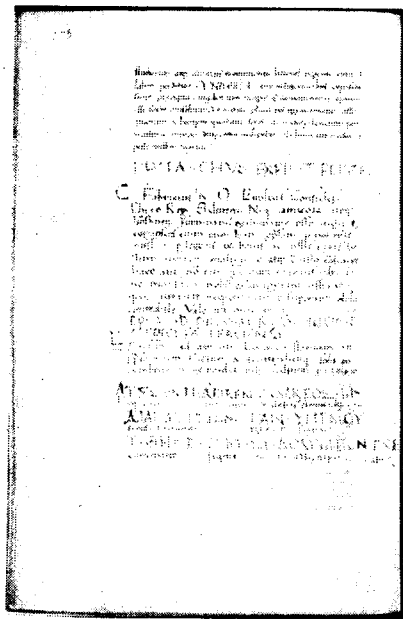
Sl. 3: Kodeks Petra Cipika iz 1436 (Zbirka sakralne umjetnosti u Trogiru, M 181), f. 5v.

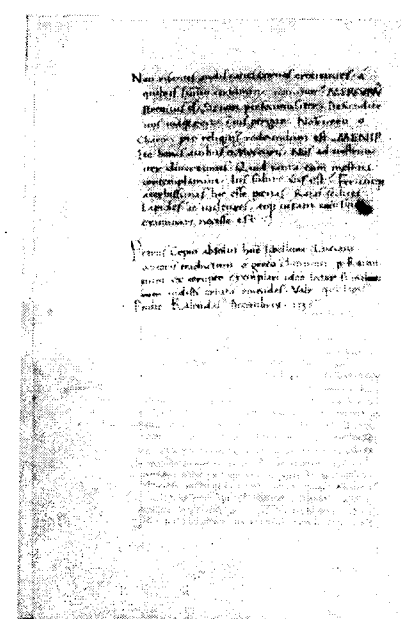
Sl. 4: Kodeks Petra Cipika iz 1436 (Zbirka sakralne umjetnosti u Trogiru, M 181), f. 33.

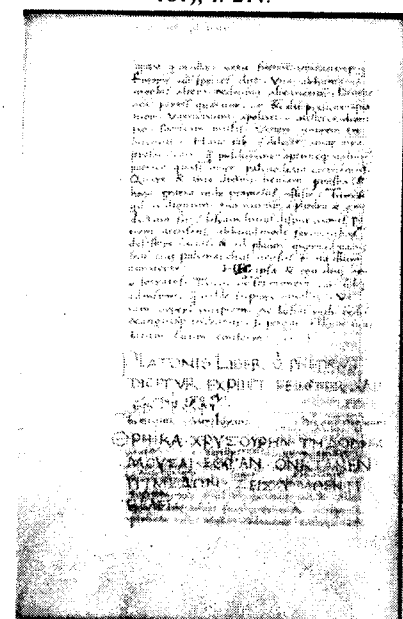
Sl. 5: Kodeks Petra Cipika iz 1436 (Zbirka sakralne umjetnosti u Trogiru, M 181), f. 50.

Sl. 7: Kodeks Petra Cipika iz 1436 (Zbirka sakralne umjetnosti u Trogiru, M 181), f. 18v.

Sl. 6: Kodeks Petra Cipika iz 1436 (Zbirka sakralne umjetnosti u Trogiru, M 181), f. 21v.

Sl. 8: Kodeks Petra Cipika iz 1436 (Zbirka sakralne umjetnosti u Trogiru, M 181), f. 32v.